

Repere istorice, geografice și demografice ale zonei Toplița

Zona Toplița se situează la confluența și interferența cu zonele secuimii, Neamțului, Gurghiului și Bistriței și cuprinde localitățile din partea Mureșului Superior din amonte în aval: Subcetate, Sărmaș, Gălăuțaș, Toplița; defileul Mureșului dintre Toplița și Deda: Stânceni, Lunca Bradului la care se mai adaugă și subzona: Bilbor, Corbu, Tulgheș.

Situată în nordul Depresiunii Giurgeu din Carpații Răsăriteni, pe cursul superior al Mureșului, Toplița este așezată la poalele Munților Călimani, Giurgeu și Gurghiu, la confluența pârâului Valea Topliței cu râul Mureș. Toplița este străbătută de Drumul Național 15 și Drumul Național 12; traseele feroviare și rutiere fac legătura sud-estului Transilvaniei cu zona Moldovei.

Zona Toplița cuprinde o configurație de relief diversă de la luncă, poiană, deal, plai, la cea întâlnită în zona pășunilor alpine din munți, fără să mai vorbim de flora (tisa, pinul, jeapănul-monumente ale naturii, păduri de conifere) și fauna (lupul, ursul carpatin, cerbul carpatin) specifică acestei regiuni, la care se adaugă o rețea hidrografică bogată și diversă.

Munții Căliman¹ domină la nord-est de defileul Mureșului Toplița-Deda. Activitatea vulcanică recentă a acestei zone este confirmată de fenomenele post-vulcanice, de prezența în Toplița a peste 100 de izvoare termale, cu o temperatură a apei la suprafață de 27-30 de grade.

Analiza evoluției preistorice a zonei Toplița, cu primele urme de locuire, poate începe cu paleoliticul (un răzuitor din calcar, tipic pentru musterianul transilvan² a fost descoperit la Toplița), neoliticul (o secure de aramă, de tip Baniabic³, descoperită tot la Toplița) și poate continua cu antichitatea, când aici trăiau dacii liberi și carpaii, Ptolemeu indicând în acest ținut prezența cetății Sangidava⁴. Celateea Sangidava era prima la intrarea și ieșirea din

defileul Deda-Toplița, de aici se continua drumul în două direcții traversându-se întreaga Țară a Giurgeului până în depresiunea Ciucului și de acolo spre Moldova de Mijloc⁵.

După cucerirea romană, această zonă a intrat în legături cu coloniștii romani prin intermediul păstorilor de la stânele montane de vârat; mai târziu daco-romanii din Valea Gurghiului păstrau legături cu dacii liberi și carpaii de pe versantul estic al lanțului montan din jurul Topliței. Timp de câțiva ani de la moartea lui Decebal, Sangidava rămâne un centru de rezistență în fața romanilor dacă ne gândim și la faptul că mitul nașterii poporului român întruchipat în legenda „*Traian și Dochia*” s-a născut între masivul Călimanului și al Ceahlăului.

După retragerea stăpânirii romane din Dacia, viața populației autohtone de pe teritoriul zonei Toplița și-a urmat cursul normal. Se înregistrează progrese în dezvoltarea și întărirea obștii sătești, care aici asigura, prin formele de relief, tot ce era necesar pentru păstorit, agricultură, construcții, material lemnos. Păstoritul rămâne totuși, forma de bază a vieții economice, mai ales într-o perioadă când primele populații migratoare ocolesc zonele de munte și intramontane⁶.

Un nou capitol de istorie se deschide pe Mureșul de Sus care va culmina în secolele IX-XIII cu Voievodatul din Țara Giurgeului.

Printre mărturiile care atestă vechimea Topliței se află și toponimul, de origine slavă, *toplița* desemnând locul de unde izvorăște un suvoi de apă caldă, toponim care s-a păstrat până astăzi, ca de altfel și izvoarele mezotermale de pe teritoriul Topliței.

În toată perioada Evului Mediu, românii au viețuit pe aceste locuri, ei constituind cea mai veche populație majoritară. Alături de români s-au așezat de-a lungul timpului și alte etnii, dintre care cele mai importante erau ale maghiarilor și secuilor. Toplița cu

împrejurimile ei aparținea de Scaunul Secuiesc Ciuc (Gheorghieni), fiind numită Toplița Giurgeului. Mai apoi a aparținut de comitatul Turda. În anul 1453, domeniul cetății Gurghiu era format din 26 de așezări omenesti alcătuind unul din scaunele importante de pe versantul vestic al Carpaților Orientali și avea strânse legături cu zona Toplița. Importanța unor așezări precum Toplița, Tulgheș, Bilbor, situate la confluența drumurilor care fac legătura între Transilvania și Moldova, va crește în perioada în care majoritatea acestora sunt cunoscute ca localități-târg. Se pare că Toplița cu împrejurimile ei se bucura de o largă autonomie administrativă, juridică și militară. Această libertate trebuia însă compensată prin obligații asumate în slujba statului feudal.

Prin hotărârea Dietei Transilvaniei de după 1562, multe familii țărănești au fost forțate să treacă la starea de iobăgie. Toplița devine, în 17 iunie 1626, obiectul articolului 15 din Hotărârea Dietei Transilvaniei, care, la cererea lui Gabriel Bethlen, fixează anumite măsuri de protecție, dar și obligații pentru această localitate: *"Satul cu numele Toplicza va fi cruțat iar poteca spre Moldova se va tăia"*, sătenii trebuind să asculte de comitele secuilor, de juzi, care au datoria de a se îngriji de săteni spre a nu li se fura avutul de hoți și răufăcători⁷.

Cunoscuta răscoală condusă de Horea, Cloșca și Crișan (1784-1785) a dus la frământări ce au cuprins Toplița, Bilbor și Tulgheș, dovadă stând hotărârile autorităților privind predarea armelor, puștilor de către țărani.

În ciuda contradicțiilor sociale, dezvoltarea generală a zonei Toplița din secolele următoare a înregistrat un adevărat progres, inițial practicându-se mai ales păstoritul, creșterea animalelor, vânătoarea și pescuitul.

Legăturile Topliței cu Transilvania și Moldova, în Evul Mediu, au fost multiple: *"...sub forma unui comerț popular făcut de țărani, care, ocolind de multe ori vama, ajungeau la Toplița, Reghin..."*⁸ dar și spirituale, menținute prin graiul viu al localnicilor prin obiceiurile de botez, de nuntă, de înmor-

mântare, cântece bătrânești, în port și dansurile populare, dar nu fără să poarte nota distinctă, specifică Topliței, cum obișnuiesc să spună purtătorii de folclor chestionați în acest sens.

A existat drumul comercial numit chiar *drumul oilor*, care trecea prin Târgu Mureș, Reghin, Deda, Toplița, Borsec și Tulgheș, iar de aici spre iarmaroacele din Moldova. Pe această cale de comunicație existau din loc în loc târguri unde se vindea brânza, lâna, slănină și vite. Încă din vechime, pasul Tulgheș reprezenta unul din punctele de numărare a oilor și de vamă. Tot prin Toplița trecea drumul comercial spre Bistrița unde locuitorii din zona Toplița vindeau la un moment dat animale, localnicilor Bistriței.

Locuitorii Topliței au participat la marile evenimente istorice ale neamului, implicându-se în cadrul Revoluției de la 1848-1849, alături de cei din satele vecine: Stânceni, Subcetate, Sărmaș, susținând războiul pentru dobândirea independenței României în 1877-1878.

Războiul de reîntregire a neamului din 1916-1918 a lăsat urme și pe aceste locuri, mărturie fiind Monumentul-mausoleu de la Gura-Secului Toplița, unde își au odihna 771 de eroi care au căzut în luptele pentru eliberarea Ardealului, în august 1916.

Locuitorii zonei au participat direct la evenimentele premergătoare Unirii de la 1 Decembrie 1918, apoi prin delegați la Alba Iulia, unde s-a pecetluit Unirea, un toplițean, Miron Cristea (primul Patriarh al României și membru în Consiliul de Regență) a făcut parte și din delegația care a dus Actul Unirii la București. Alături de Miron Cristea a participat și Dumitru Antal, student la Budapesta, stareț al mănăstirii „Sf. Ilie” din Toplița (1952-1971) cu numele de Emilian Antal (ulterior, episcop de Argeș).

Alături de ceilalți transilvăneni, și locuitorii acestor meleaguri au trăit evenimentele celui de-al doilea război mondial, cu consecințele lui și schimbările social-politice și economice ulterioare anului 1944.

După evenimentele din decembrie 1989 și

zona Toplița a înregistrat schimbările de structură politică, economică și socială, traversând etapele procesului de tranziție înspre o economie de piață bazată pe principiul liberei concurențe, spre o democratizare reală în toate domeniile.

Din punct de vedere istoric, localitățile din zona abordată sunt așezări străvechi, multe din ele fiind atestate în documente⁹, încă din secolul XVII.

Tabelul 1

Nr.	Localitatea	Anul
1.	Toplița	1626
2.	Gălăuțaș	1816
3.	Sărmaș	1785
4.	Subcetate	1720
5.	Bilbor	1785
6.	Corbu	1770
7.	Tulgheș	1839
8.	Stânceni	1824
9.	Lunca Bradului	1854

Toplița era, în anul 1785, conform conșcripției urbariale, un sat de iobagi având 227 de gospodării, însumând o populație de 1275 de suflete¹⁰. Recensământul lui Iosif al II-lea din același an dă 254 de familii pentru care înregistra o populație de 1470 de suflete¹¹.

Despre emigrările românești din Ardeal în Țările Românești au scris mulți istorici români, de o valoare incontestabilă, cum ar fi: Nicolae Iorga, David Prodan, Ștefan Meteș, Ștefan Pascu, Ioan Nistor ș.a. Cauza primară a acestui fenomen, potrivit lui Ioan Nistor, o găsim în pierderea dreptului de proprietate asupra pământului din ținuturile cucerite de unguri. Pământurile cultivate de ei nu mai erau ale lor, ci ale regelui, care se folosea de ele pentru a răsplăti vitejia ostașilor săi și pentru a înzestra bisericile și mănăstirile din cuprinsul regatului său apostolic¹².

Potrivit unor rapoarte întocmite de notarii scaunelor Ciuc și Giurgeu, și înaintate Judelui Suprem Regal în anii 1813, 1814 și 1816, în Moldova au emigrat 482 de persoane din localitățile: (...) Subcetate - 7 persoane, (...) Tulgheș - 49 persoane; Bilbor - 51 persoane; Corbu - 14 persoane. La motivele plecării, rapoartele consemnează: o parte din cauza scumpirii și a banilor puțini; o altă parte, din

cauza fricii de înrolare; din cauza recoltei scăzute, lipsa de pâine și foametea.

O serie de evidențe arată faptul că, în 1821, un număr destul de mare de familii au plecat în Moldova, dar s-au și întors; la rubrica motivul întoarcerii era trecut *amor patria*¹³.

Mișcarea migratorie a cuprins deopotrivă pe secui, ca și pe români, armeni, țigani sau alte naționalități.

Ocupația de bază a locuitorilor zonei Toplița a fost creșterea animalelor, mai târziu valorificarea lemnului pădurilor prin gaterie, plutăritul, agricultura.

Prin modernizarea drumului care leagă Transilvania de Moldova (1872), peste pasul Borsec, și construirea căii ferate Gheorghieni-Deda (1908-1909) și a căii ferate industriale pentru transportul buștenilor și a apei minerale, Toplița a cunoscut un avânt economic. Plutăritul pe Mureș a fost o îndeletnicire strâns legată de tăierea buștenilor din pădurile din împrejurimi, dar după anul 1930, odată cu apariția mijloacelor mecanizate, această ocupație a dispărut treptat.

În tabelul 2 este prezentată evoluția demografică a zonei Toplița¹⁴.

Tabelul 2
Evoluția demografică a zonei Toplița¹⁴

Nr. crt.	Localitatea	Anul							
		1850		1930		1992		2002	
		Total	Români	Total	Români	Total	Români	Total	Români
1.	Toplița	2.342	2.115	8.314	4.552	17.212	12.074	15.880	11.291
2.	Gălăuțaș	-	-	1.591	829	2.771	1.998	2.656	2.010
3.	Sărmaș	861	799	3.640	2.457	4.283	3.327	4.131	3.330
4.	Subcetate	1.344	1.283	2.297	2.104	2.347	2.222	2.105	1.960
5.	Bilbor	628	575	1.670	1.409	2.930	2.853	2.859	2.843
6.	Corbu	702	533	1.571	1.033	1.622	1.369	1.601	1.419
7.	Tulgheș	1.240	616	3.883	1.450	3.780	2.432	3.596	2.455
8.	Stânceni	972	882	1.735	1.210	1.592	1.284	1.547	1.273
9.	Lunca Bradului	246	232	1.665	896	3.140	2.966	2.150	1.723

Florina Truță

Note

1. Numele **Căliman** (al munților din nordul Superior al Mureșului) provine din sanscritul *kaliman* = *negru* (sensul inițial s-a pierdut): A. BERINDE, S. LUGOJAN, *Contribuții la cunoașterea limbii tracilor*, Timișoara, Editura Facia, 1984, p. 121

2. IOAN LĂCĂTUȘU, VASILE LECHINȚAN, VIOLETA PĂTRUNJEL, *Românii din Covasna și Harghita*, Miercurea-Ciuc, Editura Grai Românesc, 2003, p. 13

3. Idem, p. 17

4. CONSTANTIN C. GIURESCU, DINU C. GIURESCU, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, Editura Albatros, 1971, p. 63

5. TIBERIU MORARIU, *Locul Transilvaniei în cadrul unitar al teritoriului României*, în vol. *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, Editura Academiei, 1968, p. 23-24

6. *Istoria României*, vol. I, București, Editura Academiei, 1960, p. 690-721

7. *Erdély Országgyűlési Emlékek*, vol. III (1621-1629), Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár Hivatala, 1882, p. 321-322

8. CAZIMIR SWIZEWSKI, *Țara Gurgeului, în Masivul Ceahlău, Țara Gurgeului, Depresiunea Dărmănești, Podișul Covurului*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 107

9. SUCIU CORIOLAN, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I (p. 367), vol. II (p. 145), București, Editura Academiei, 1964; IOAN LĂCĂTUȘU, VASILE LECHINȚAN, VIOLETA PĂTRUNJEL, op. cit., p. 10, 67, 128, 655, 659

10. DAVID PRODAN, *Toplița la 1785*, în volumul *Din istoria Transilvaniei. Studii și evocări*, București, Editura Enciclopedică, 1991, p. 228

11. ȘTEFAN METEȘ, *Contribuții la studiul populației din Transilvania în trecut. I. Populația din județele Cojocna, Dobâca și Turda în secolul al XVIII-lea*, în *Analele Academiei Române, Mem. Sect. Ist.*, seria a III-a, Tom. XXIV, (1941-1942), Mem. 3, Tab. V

12. IOAN NISTOR, *Emigrările de peste munți*, în *Analele Academiei*, seria II, tomul XXXVII 1914-1915, București, 1915, p. 818

13. ANA DOBREAN, *Date privind emigrarea în Moldova, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a unor locuitori din Scaunele Gurgeu și Ciuc*, în *Angustia 4*, Sfântu Gheorghe, Editura Carpații Răsăriteni, 1998, p. 198

14. 1850: TRAIAN ROTARIU, *Recensământul din 1850. Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1996, p. 150-155, 162-167, 250-251, 260-261; *Recensământul Populației (1930, 1992, 2002)*, Direcția Județeană pentru Statistică, jud. Harghita și jud. Mureș, România

Abstract

Historical, geographical and demographical landmarks of Toplița region

The Toplița region is found at the junction and interference of the szechler areas, Neamț, Gurghiu and Bistrița regions. Among all the evidence that testify the ancient existence of Toplița we can mention the toponym of slave origin, kept until nowadays, *toplița* meaning the place where a stream of warm water springs from. The mezothermal springs are as well still to be found on the territory of Toplița today.

The archaeological researches emphasized the continuity of living on the upper valley of the Mureș River. In the Middle Ages Romanians lived on this territory, being the majority and the oldest population in the area. Along history other nationalities settled here and among these the most important were the Hungarians and the Szechlers.

The connections of Toplița with Transylvania and Moldavia in the Middle Ages were multiple: "... under the form of folk trade practiced by peasants", and as well spiritual, but still carrying a distinct marks, specific for Toplița. There has been a commercial road called the road of sheep, that passed trough Târgu Mureș, Regin, Dedă, Toplița, Borsec and Tulgheș, and then it headed towards the fairs of Moldavia.

The inhabitants of Toplița participated in the all great historical events of our nation.